

СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЦИКЛІЧНОГО РОЗВИТКУ ВІДКРИТОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИХОДУ ЗІ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Проаналізовано та узагальнено моделі економічного циклу. Здійснено аналіз динаміки економічних показників України за період 2004–2009 рр. Виявлено, що розвиток економіки України здійснюється згідно з моделлю економічного циклу, яка складається з двох стадій, чотирьох фаз і шести ланок. Зроблено висновок про включення відкритої економіки України в глобальний циклічний процес і доцільність дослідження циклічності процесу формування конкурентоспроможності національної економіки в глобальному конкурентному середовищі.

Проанализированы и обобщены модели экономического цикла. Осуществлен анализ динамики экономических показателей Украины за период 2004–2009 гг. Установлено, что развитие экономики Украины происходит согласно модели экономического цикла, включающей две стадии, четыре фазы и шесть звеньев. Сделан вывод о включении экономики Украины в глобальный циклический процесс и целесообразности исследования цикличности процесса формирования конкурентоспособности национальной экономики в глобальной конкурентной среде.

The models of economic cycle are analysed and generalised. Economic indicators for Ukraine in 2004–2009 are analysed. The type of the model of Ukrainian economic cycle that consists of two stages, four phase ans six links is fixed. The conclusion about insertion of Ukraine into global cycle process and necessity of further research of cycle character of forming the national competitiveness at global competitive environment is made.

економічний цикл, циклічний розвиток, фінансово-економічна криза, відкрита економіка України

Дослідження циклічного характеру економіки, виявлення особливостей динаміки зростання на різних етапах економічного циклу постійно перебувають у центрі уваги економістів і політиків, адже залежно від якості тих чи інших оцінок та ступеня їх відповідності реальній економічній ситуації визначається ґрунтовність стратегічних рішень на макро- та мікрорівні.

Проблема дослідження економічної динаміки на окремих фазах економічного циклу стає все більш нагальною у зв'язку із зростанням відкритості економіки України, підвищенням кількісних та якісних показників її міжнародної інтеграції, посиленням впливу з боку світогосподарської системи. Високий ступінь синхронізації економічних процесів, що відбуваються у внутрішньому (національному) та зовнішньому висококонкурентному середовищі, включення економіки України в глобальний циклічний процес, свідчить про посилення системних зв'язків, поступове перетворення України на дійову підсистему, спроможну вступати в конкурентні відносини з іншими суб'єктами системи світового господарства.

Метою дослідження є уточнення уявлення про структуру сучасного економічного циклу та особливості його окремих фаз на прикладі вивчення циклічних процесів в економіці України в контексті світової фінансово-економічної кризи.

Циклічність є універсальною та загальною формою руху всіх економічних процесів незалежно від того, на яких рівнях економіки вони відбуваються. Це – об'єктивна форма розвитку національної економіки і світового господарства як єдиного цілого.

Циклічність економічного розвитку є предметом дослідження багатьох учених. Теретико-методологічні засади дослідження циклічності як форми руху економіки містяться в роботах А. Бернса, М. Кондратьєва, С. Кузнеца, К. Маркса, В. Мітчелла, Й. Шумпетера. Проблеми визначення особливостей сучасного циклічного розвитку та окремих фаз економічного циклу присвячено роботи А. Єрохіної, О. Іларіонова, Ю. Яковця. Дослідження світових фінансово-економічних криз 1998 р. та 2008–2009 рр. з позицій їхнього впливу на економіку України здійснено в працях А. Гальчинського, В. Геєця, Я. Жаліла, А. Задої, І. Крючкової, П. Тригуб.

Необхідність визначення специфіки включення України в глобальний циклічний процес, виявлення циклічного характеру формування національної конкурентоспроможності на макрорівні потребує подальшого уточнення методологічних засад дослідження циклічності розвитку національної економіки як відкритої макроекономічної системи.

Більшість дослідників визначають цикл і циклічність переважним чином через поняття кругообігу й повторення. Найпоширенішим є трактуванням циклічності як чергування, зміни періодів, періодичності, що проявляється в динамічних процесах [1, 2, 3, 4]. Циклічність – це закономірний рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншої [5].

Одночасно науковці дискутують щодо обґрунтованості наявних визначень та наводять низку аргументів щодо необхідності їх подальшого уточнення.

Не розглядаючи детально перебіг дискусії, визначимо, що більшість наявних підходів не дає відповіді на питання щодо ймовірності досягнення макроекономічної рівноваги не як абстрактної моделі, а в реальній дійсності, не обґрунтовують, чому економіка періодично приходить у рівноважний стан, якщо їй органічно властива нерівновага, ігнорують доведене в 1930-х роках німецьким математиком і статистиком А. Вальдом [6] твердження про те, що хоча досягнення макроекономічної рівноваги є можливим, не можна гарантувати, що вийшовши із цього стану, економіка зможе знову його досягти.

Традиційно циклічність зводиться до періодичності, тобто періоду коливань. А період коливань – це найменший проміжок часу, через який система повертається у вихідний стан. Проте, як зазначає А. Єрохіна, економічна система не може повернутися в той самий стан, у якому колись була, тому що вона є динамічною системою й процеси, що відбуваються в ній, є необоротними [1]. Тому для визначення економічного циклу й циклічності необхідно визначити таке:

- оборотним чи необоротним є розвиток національної економіки;
- чи є повна оборотність необхідною умовою циклічності.

Однозначної відповіді на ці питання сучасна економічна наука не надає. Частина дослідників вважає, що рух економіки має оборотний характер, тобто через певні проміжки часу відбувається повторення подій. На думку А. Єрохіної, розгляд процесів, що відбуваються в національній економіці як оборотних, впливає із запровадження в економіку поняття термодинамічного циклу як сукупності процесів, у результаті яких тіло повертається в первісний стан. Проте термодинаміка має справу із закритими системами, і наведене тлумачення циклу може бути правильним тільки для таких систем. У той час як соціально-

економічні системи, в тому числі національна економіка, є переважно відкритими, і вести мову про оборотність руху більшості економічних систем не є коректним [1].

Ми вважаємо повністю обґрунтованою точку зору Ю.В. Яковця й А.Г. Гамбурцева, відповідно до якої в самій циклічній динаміці сполучаються оборотні й необоротні процеси, причому оборотність проявляється в повторенні схожих фаз, а необоротність – у тому, що кожен етап розвитку, кожен цикл є неповторним, специфічним [7]. Саме сполучення оборотних і необоротних процесів робить цикл, якому піддані відкриті системи, розімкнутим, а циклічний рух – хвилеподібним або спіралевидним, у процесі якого можливий якісний перехід (як убік прогресу, так і убік регресу), а не круговим – з поверненням у вихідну точку.

Дослідження циклічності потребує співвіднесення її із загальносистемними поняттями стадії (етапу), фази. Стадію слід розуміти як період, етап розвитку системи, що має будь-яку якісну особливість; а під *фазою* – стан системи в певний момент часу. У нашому дослідженні ми ґрунтуємось на розумінні економічного циклу як процесу переходу економічної системи з однієї стадії свого розвитку або функціонування до іншої, протягом якого має місце часткова оборотність, що проявляється в проходженні економікою подібних фаз із більш-менш постійним інтервалом [1].

У процесі переходу від одного циклу до іншого відбувається стрибок системи на новий ступінь свого розвитку, а в процесі руху від фази до фази – перехід системи з одного стану в інший в межах одного циклу. Властивість системи здійснювати свій рух через визначені таким чином цикли можна визначити як циклічність.

Залежно від об'єкта циклічного руху, його рівня, існують цикли різної природи й тривалості, що виконують різні функції в процесі руху економічної системи (табл. 1).

Таблиця 1

Теорії економічного циклу

Автор теорії економічного циклу	Довжина циклу	Головні особливості циклу
Кітчін Дж.	2–4 роки (короткостроковий цикл)	Комерційні цикли – рівень завантаженості виробничих потужностей – обсяг запасів – коливання ВВП, інфляція, зайнятість
Мітчелл В.	3–3,5 роки (короткостроковий цикл)	Кризи як багатofакторний процес, кожен є унікальним та має власні причини та пояснення
Жугляр К.	7–12 років (середньостроковий цикл)	Інвестиційний цикл – коливання ВВП, інфляції, зайнятості
Маркс К.	10–14 років (середньостроковий цикл)	Періодичне поновлення основного капіталу, заміна виробничих фондів
Кузнец С.	15–20 років (середньостроковий цикл)	Будівельні цикли, поновлення житлового фонду та виробничих споруд
Кондратьєв М.Д.	40–60 лет (довгостроковий цикл)	Технічний прогрес, структурні зміни
Форестер Дж.	200 років	Поява нових видів енергії та матеріалів
Тофлер Е.	1000–2000 років	Розвиток цивілізації

Економічні цикли можна розподілити на функціональні, до яких належать цикли Дж. Кітчина, В. Мітчелла, К. Жугляра, К. Маркса, С. Кузнеца; і цикли розвитку, до яких належать, у першу чергу, довгострокові цикли М.Д. Кон-

дятьєва. Під час переходу від одного «функціонального» циклу до іншого відбуваються зміни, що не торкаються глибинних основ існування економічної системи, її структури й функціонування. Цикли розвитку, у свою чергу, обумовлюють зміну на макрорівні структури й функціонування всієї економіки, яка переходить з однієї траєкторії свого розвитку на іншу. Цикли Дж. Форестера й Е. Тофлера, на нашу думку, теж доцільно віднести до циклів розвитку, але більш високого, «мегарівня».

Оскільки характерною рисою циклічності є рух економіки не по колу, а по спіралі, то циклічність є формою прогресивного розвитку економіки. За сучасних умов циклічність можна розглядати як один зі способів саморегулювання ринкової економіки.

Дослідники надають різного значення циклам окремих видів. Переважна більшість дослідників зосереджує увагу на середньостроковому економічному циклі, який також зветься «промисловий», «бізнесовий», і погоджується з тим, що у класичному трактуванні останній містить чотири фази: спад (кризу), депресію, поживлення та піднесення, яке знаходить остаточне відображення у новій кризі. Фаза спаду (кризи), в якій зосереджено основні ознаки й суперечності циклічного процесу відтворення, починає і завершує цикл.

Обґрунтування чотирифазної структури циклу було запроваджено К. Жу-гляром та розвинуто в роботах К. Маркса, К. Туган-Барановського та ін. Графічно таку модель подано на рис. 1, де OA – загальна лінія розвитку виробництва за певний період; Q – обсяг виробництва; t – час; BC – ламана крива, що графічно зображує фази циклу.

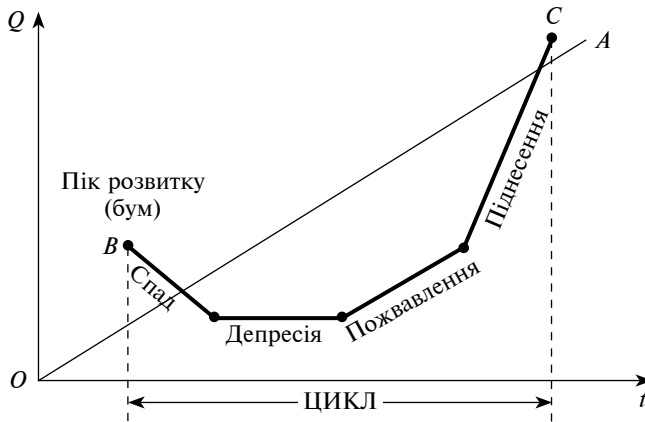

Рис. 1. Класична чотирифазна структура економічного циклу

Й. Шумпетер у своїх поглядах [8] також виходив з положення, що цикл складається із чотирьох фаз: процвітання (prosperity), спаду або рецесії (recession), депресії (depression), відновлення (recovery), які подано на рис. 2.

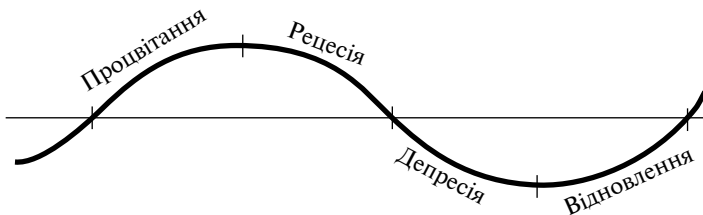

Рис. 2. Чотирифазний цикл (за Й. Шумпетером)

Розмежувальні пункти між критичними станами економіки протягом циклу Й. Шумпетер бачить у точках перегину або близьких до них місцях, для яких він запроваджує термін «околиці точки рівноваги» (рис. 3).

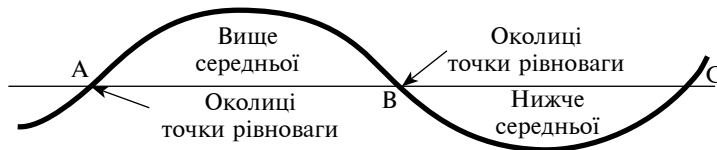

Рис. 3. Околиці точки рівноваги (за Й. Шумпетером)

А, В і С є точками перегину, навколо яких розташовані «околиці точки рівноваги». На відрізку циклу А – В економічна діяльність протікає з інтенсивністю вище середньої або нормальної. Відповідно, цей період можна розглядати як сприятливий з позицій динаміки розвитку. На відрізку В – С, економічна діяльність протікає з інтенсивністю нижче нормальної, і такий період з точки зору завдань економічного розвитку розглядається як несприятливий.

У науковому здобутку американських дослідників А. Бернса і В. Мітчелла [9], чотирифазний підхід до структури економічного циклу отримав подальший розвиток. Учені розглядають верхні точки (peaks) і нижні точки (troughs) як критичні розмежувальні пункти циклу. Із цих позицій найбільш тривала частина циклу може бути розподілена на фазу експансії, або зростання (expansion), що простирається від нижньої до верхньої точки, і фазу стиску, або спаду (contraction), що простирається від верхньої до нижньої точки. На нижній (поворотній) точці виникає поживлення (revival) і швидко переростає в тривалу фазу зростання. На верхній (поворотній) точці починається рецесія (recession) й розгортається у фазу спаду [11]. Цикл, таким чином, складається з чотирьох фаз: поживлення (revival), зростання (expansion), рецесії (recession) і спаду (contraction).

Далі А. Бернс і В. Мітчелл підрозділяють кожен закінчений цикл від верхньої до нижньої фази включно на дев'ять стадій (рис. 4):

I – нижня фаза, з якої цикл починається;

II, III, IV – фаза зростання (експансія), що поділяється на три ланки;

V – верхня фаза (бум);

VI, VII і VIII – фаза спаду (стиск), що поділяється на три ланки;

IX – нижня фаза, якою цикл завершується.

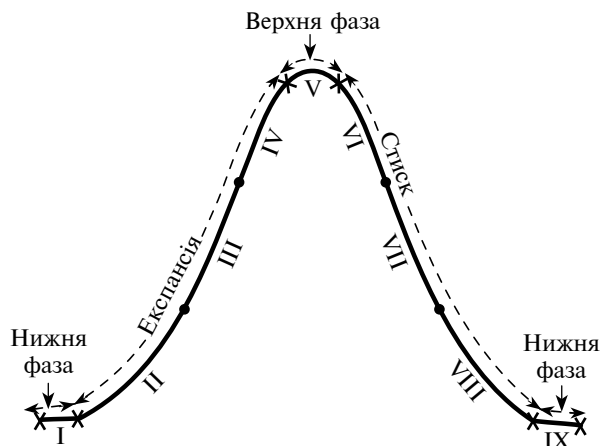

Рис. 4. Фази циклу за А. Бернсом і В. Мітчелом

Автори умовно встановили, що кожна нижня й верхня фаза охоплює собою період, рівний трьом місяцям. Фаза «експансія» поділяється в часі на три рівні частини (ланки). Подібним чином поділяється на складові й фаза «стиск».

Таким чином, ще А. Бернс і В. Мітчелл помітили обмеженість «класичної», чотирифазової моделі економічного циклу. Відмінності характеристик циклічного розвитку і економічних криз від класичної моделі як на рівні окремих національних економік, так і світової економіки в цілому, стали об'єктом уваги дослідників у період після Другої світової війни. Проблема отримала нагальний характер у зв'язку зі світовою економічною кризою 1974–1975 рр. Класична модель циклу не дає змоги достатньо глибоко дослідити особливості сучасного розвитку економіки, в якій відбуваються кардинальні зміни під впливом системних перетворень, глобалізаційно-інтеграційних процесів, зростання ролі фінансової сфери в розвитку економіки.

Домінуючим елементом економічного циклу стають фінансові кризи, які розповсюджують негативний вплив на світове господарство. Відповідно, значний внесок у розвиток проблеми фазової структури циклу було зроблено в 90-х роках ХХ ст. з позицій взаємного впливу економічного циклу та стану фінансових ринків. Базові тенденції в динаміці провідних ринків – акцій, облігацій, товарів (матеріальних активів, предметів споживання), визначаються особливостями фаз економічного циклу, що послідовно розвиваються.

Дослідження тенденцій циклічного розвитку в контексті стану фінансових ринків ґрунтується на підходах М. Кондратьєва [10], Й. Шумпетера [8], А. Бернса і В. Мітчелла [9], які в структурі циклів виокремлювали дві основні стадії (етапи) розвитку – висхідну і спадаючу.

Мартін Прінг у своїй книзі «All-Season Investor» [12] наводить модель типового економічного (бізнесового) циклу у вигляді хронологічної послідовності подій на провідних ринках – облігацій, акцій, товарів (рис. 5).

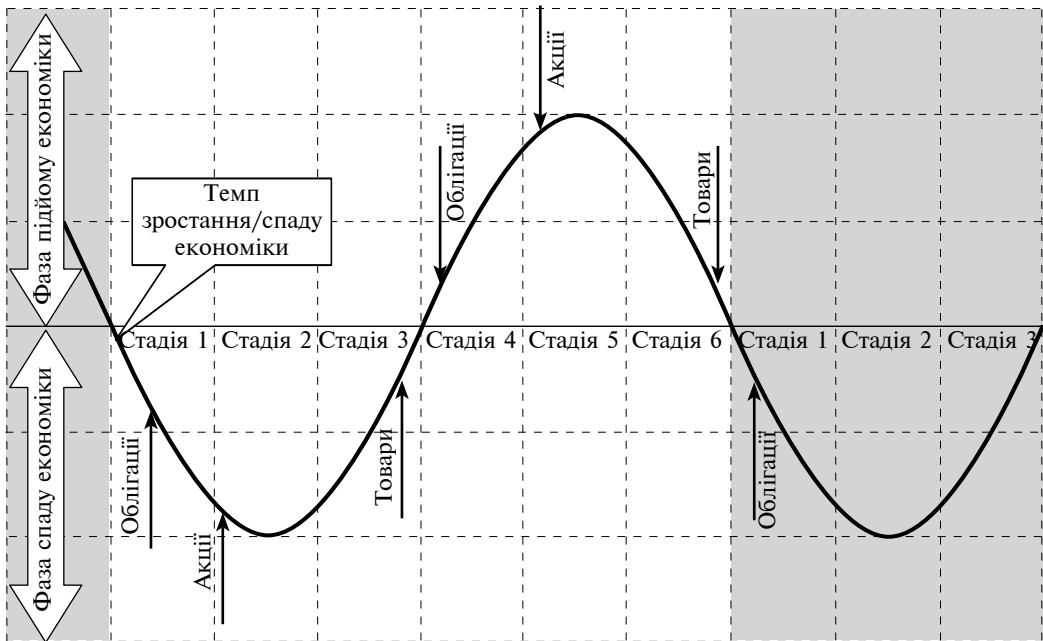

Рис. 5. Модель економічного циклу, що базується на динаміці ринків облігацій, акцій, товарів (за М. Прінгом)

Хвилеподібна лінія відображає зміни динаміки економічного розвитку – зростання або спад ділової активності. Горизонтальна лінія умовно відокремлює періоди зростання від періодів спаду. Стрілки вказують напрям руху трьох ринків. Економічний цикл розгортається через проходження шести стадій. Кожна характеризується зміною тенденції руху одного з трьох класів активів: облігацій, акцій або товарів. Переламні моменти в розвитку економічного циклу визначаються за допомогою сумісного аналізу характеристик трьох головних ринків. Таке або інше сполучення векторів динаміки ринків свідчить про ймовірність настання однієї з шести стадій циклу.

Фахівці аналітичної агенції IndexInvest [13] використовують більш детальну класифікацію фаз економічного циклу, відповідно до якої цикл складається з двох стадій – спаду і піднесення, кожна стадія, в свою чергу – з трьох етапів – раннього, середнього та пізнього, кожен етап містить дві фази, що дає змогу виокремити загалом дванадцять фаз циклу:

1. Ранній спад 1 (Early Contraction 1).
2. Ранній спад 2 (Early Contraction 2).
3. Середній спад 1 (Middle Contraction 1).
4. Середній спад 2 (Middle Contraction 2).
5. Пізній спад 1 (Late Contraction 1).
6. Пізній спад 2 (Late Contraction 2).
7. Раннє піднесення 1 (Early Expansion 1).
8. Раннє піднесення 2 (Early Expansion 2).
9. Середнє піднесення 1 (Middle Expansion 1).
10. Середнє піднесення 2 (Middle Expansion 2).
11. Пізнє піднесення 1 (Late Expansion 1).
12. Пізнє піднесення 2 (Late Expansion 2).

Перехід від однієї фази до іншої ідентифікується шляхом аналізу динаміки 20 економічних і фінансових індикаторів, а також технічних характеристик ринку. Хоча використовувані індикатори мають різноплановий характер і змінюються в часі з різною інтенсивністю, їхній сумісний аналіз дозволяє на основі нагромадження ознак, що свідчать про односпрямований тип зміни основних факторів розвитку економіки, відслідковувати моменти її переходу з поточної фази в наступну. Аналіз динаміки фінансових ринків дає змогу із значною впевненістю зробити прогноз щодо економічного розвитку в цілому. Так, Джон Мерфі у книзі «Міжринковий технічний аналіз» (1992 р.) наводить широко розповсюджену серед трейдерів емпіричну оцінку: нижня точка в динаміці фінансових ринків випереджає в часі нижню точку економічного циклу в середньому на пів року [14].

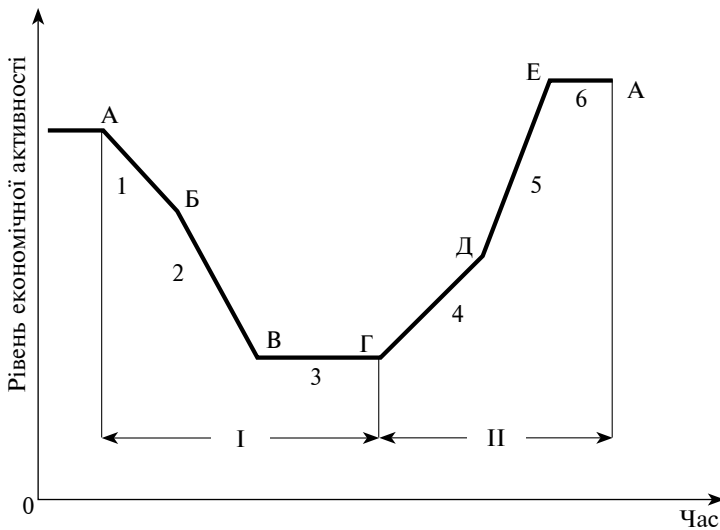
Яка ж модель циклу може стати підґрунтям для дослідження специфіки сучасного циклічного розвитку глобалізованої економіки та окремих фаз циклу? Ми виходимо з того, що модель циклу адекватна потребам сучасного наукового дослідження, має ґрунтуватись на всьому різноманітті попереднього наукового доробку дослідників проблеми циклічності.

У межах циклу майже всі дослідники традиційно виокремлюють дві протилежні стадії – нисхідну й висхідну [8, 9, 10, 12].

Прихильники чотирифазової моделі називають у межах класичних чотирьох фаз – спаду, депресії, пожвавлення та підйому, стани кризи та буму, проте не виокремлюють їх як окремі складові циклу. Бернс та Мітчелл вказують на наявність верхньої та нижньої фаз циклу, що виникають на стиках спадів та підйомів. Розвиваючи чотирифазову модель, К. Маркс виділяв шість етапів розвитку циклу, «в яких рухається сучасна промисловість, – стан спокою, пожвавлення, що зростає, процвітання, перевиробництво, крах, стагнація, стан спокою і т. д. ...» [15]. Шестифазовий підхід до структури циклу, який отримав розвиток у науково-прикладних розробках Мартіна Прінга, на нашу думку, значною мі-

рою відповідає специфіці глобального світового розвитку і дозволяє обґрунтувати перебіг сучасного економічного циклу, органічною складовою яких стали світові фінансово-економічні (фінансові) кризи. Хоча розробки М. Прінга полягають у площині фінансових ринків, вони можуть бути узагальнені з метою подальшого розвитку теорії циклічності.

Пропонується використовувати модель циклу, яка складається з двох стадій – знижувальної та підвищувальної, чотирьох фаз та шести ланок (рис. 6).

Стадії:

I – знижувальна стадія;

II – підвищувальна стадія.

Фази:

Перша: кризовий спад АБ + БВ;

Друга – депресія ВГ;

Третя – зростання ГД+ДЕ;

Четверта – бум ЕА.

Ланки:

1 – АБ – спад;

2 – БВ – криза;

3 – ВГ – депресія;

4 – ГД – поживлення;

5 – ДЕ – підйом;

6 – ЕА – пік (бум).

Рис. 6. Графік економічного циклу, що складається з двох стадій, чотирьох фаз і шести ланок

Стадії кризового спаду та зростання є двоступеневими. Другий ступінь кожної стадії відрізняється від першого кількісними змінами тих самих показників, що дає новий рівень якості. Так, період від кінця піку (буму) до початку депресії розділяємо на перший ступінь (ланку) – спад і другий ступінь (ланку) – криза. З погляду подій, що реально відбуваються, така градація цілком доречна й виправдана. Буму вже немає, проте й характерні для кризи явища ще не настали, вони тільки починають формуватися та діяти. Поступово формується стійка тенденція до спаду.

Запропонована модель є ідеальною, а отже, структура циклів, конкретизованих у часі (для тих або інших періодів) та просторі (окремі національні економіки, регіони або світова економіка в цілому) може певною мірою відрізнитись від наведеної вище. Так, деякі ланки і навіть фази можуть зливатись між собою, бути короткими в часі або не в повною мірою кількісно визначеними.

Динаміка економічних показників в Україні, на нашу думку, повною мірою відповідає запропонованій моделі. Ми досліджували період довжиною в шість років – з січня 2004 р. по грудень 2009 р. На рис. 7 наведено динаміку обсягу потенційного і фактичного ВВП за період січень 2004 р. – I квартал 2009 р., а також розрив ВВП. До III кварталу 2008 р. включно спостерігаємо економічне зростання (на рівні 6,9%). Проте розрив ВВП, який виникає на початку 2007 р. і набуває високого значення з кінця 2007 р., свідчить про «перегрів» економіки та фактично вихід на стадію буму.

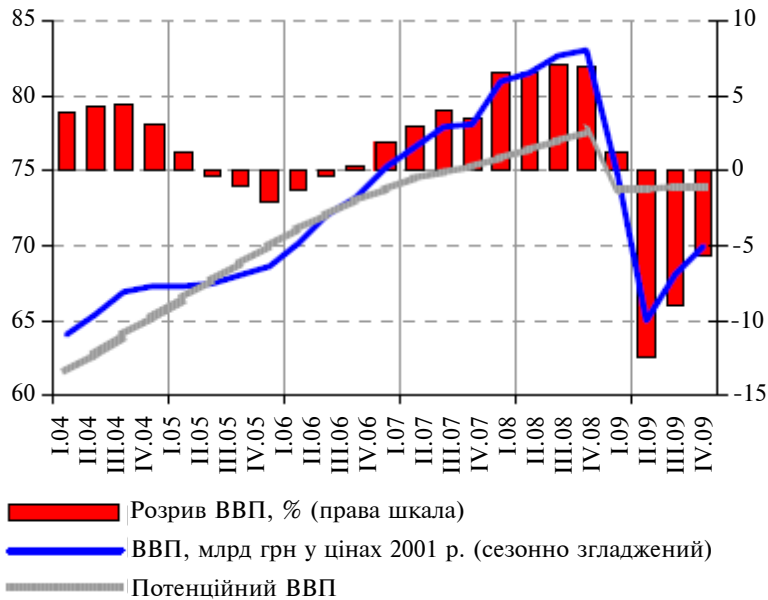

Рис. 7. Фактичний і потенційний ВВП, розрив ВВП [16]

Таким чином, можна припустити, що фаза зростання, що складалась з двох ланок – пожвавлення та підйому – продовжувалась до кінця третього кварталу 2007 р. З четвертого кварталу 2007 р. починається фаза буму, яка продовжується рік та закінчується наприкінці III кварталу 2008 р. різким входженням до фази кризового спаду. Таку ж саму тенденцію показує динаміка індексу обсягу продукції промисловості (рис. 8).

На перший погляд, протягом кризового спаду має місце рівномірне стрімке зниження ВВП, яке триває до I кварталу 2009 р. включно. Проте більш детально проаналізувати зміст названої фази можна, розглянувши щомісячні дані щодо темпів приросту / зниження ВВП та промисловості у 2008 р. (рис. 9).

За даними Міністерства економіки з посиланням на Держкомстат, з серпня починається спад промисловості (щодо відповідного періоду попереднього року), у вересні показники дозволяють віднести стан економіки до спаду, а в жовтні–листопаді – саме до кризи.

Подібні дані вказують на те, що індекс обсягу продукції промисловості (рис. 8), який виходить на постійний рівень «буму» з жовтня 2007 р. та залишається на такому рівні до липня 2008 р. У серпні має місце значне зниження показника, у вересні–жовтні відбувається спад, а в листопаді–грудні – саме криза.

Спад ще не є кризою, а лише передую їй, коли позитивні показники починають з більшою або меншою швидкістю загасати й перетворюватися в проти-

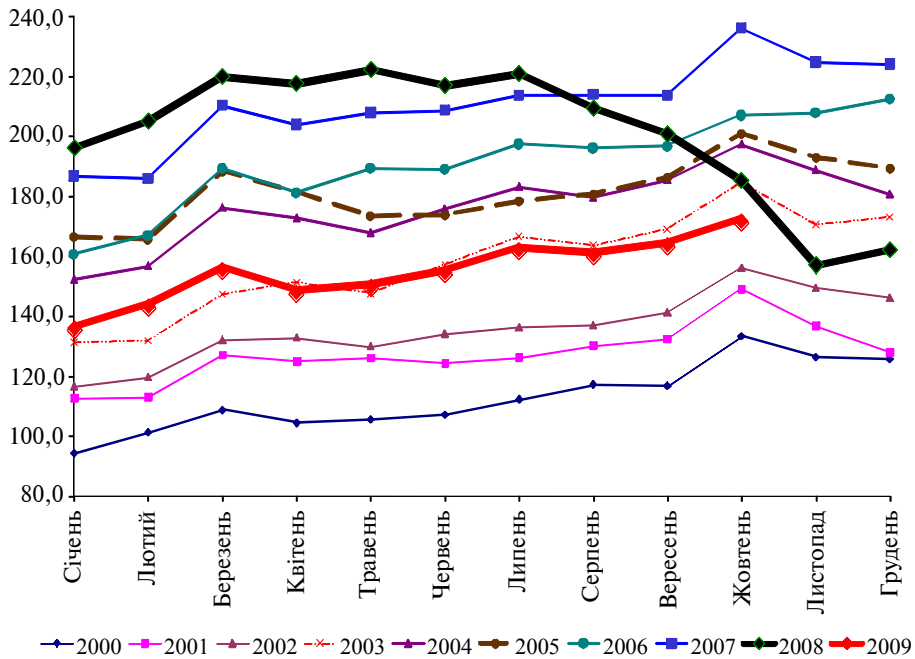

Рис. 8. Індекс обсягу продукції промисловості (грудень 1997 р. = 100%) [18]

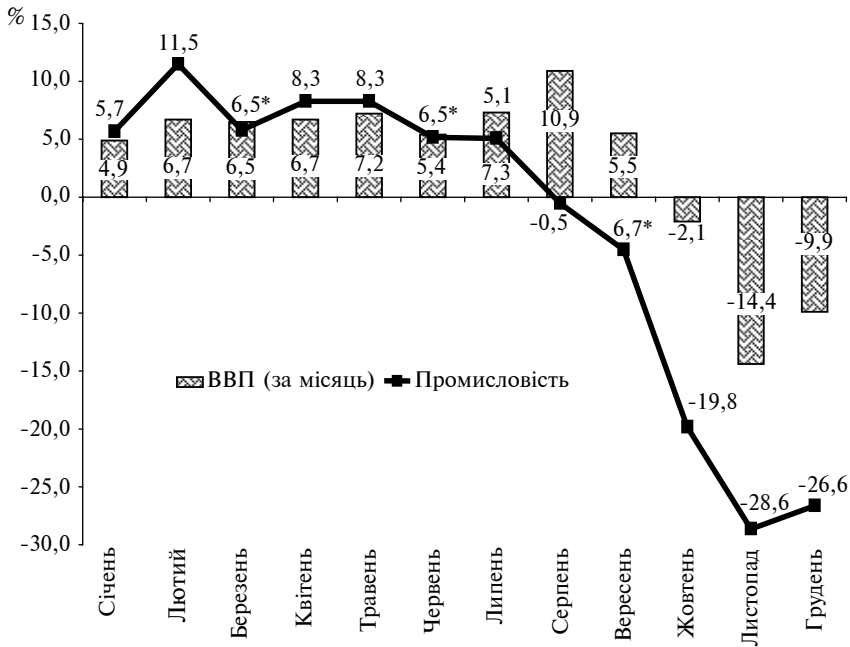

Рис. 9. Темпи приросту / зниження ВВП та промисловості у 2008 р., за місяць до відповідного періоду попереднього року, % [17]

лежні. Економічні процеси показують гальмуючу тенденцію, але поки що не є загрозливими для економіки.

Коли зниження основних показників виробництва здобуває стійку тенденцію, що має руйнівний характер, можна говорити про кризу. Якщо в період спаду негативні тенденції тільки набирають чинність, то в умовах кризи вони мають яскраво виражений характер і розвиваються зростаючими темпами.

Дещо іншу, хоча й подібну тенденцію, має динаміка індекса у обсягу продукції металургійного виробництва (рис. 10).

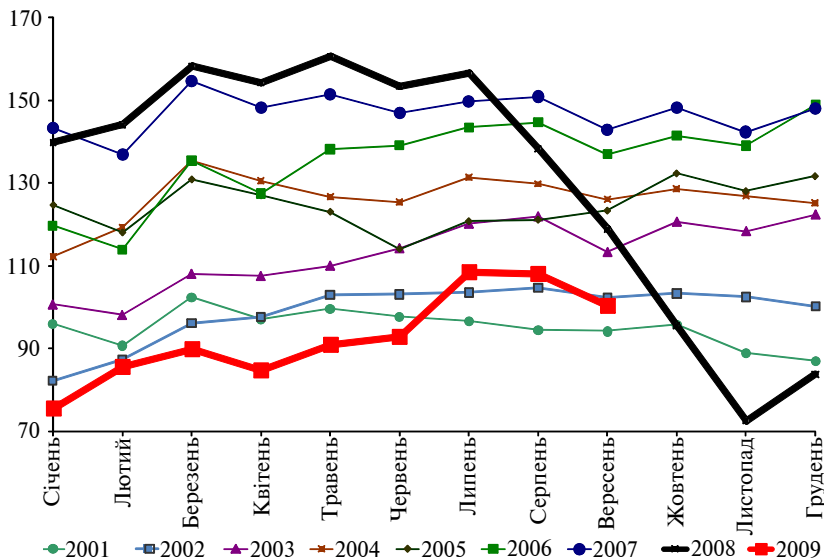

Рис. 10. Індекс обсягу продукції металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, % (грудень 2000 р. = 100%) [18]

Зниження показника починається у серпні, а у вересні набуває значення 2005 р. з подальшим падінням до найнижчого рівня в листопаді 2008 р.

Депресія (стагнація, застій) – означає припинення падіння виробництва. Економічні показники коливаються навколо досягнутого рівня «дна».

До такого стану економіка України увійшла в грудні 2008 р., коли індекс обсягу продукції промисловості призупинив падіння. Протягом 2009 р. відбувається уповільнення темпів падіння обсягів виробництва. Якщо у I кварталі 2009 р. темпи падіння становили 20,3%, то в II кварталі вони становили 17,8% а в III кварталі 15,9% до відповідного періоду 2008 р. [18].

У I півріччі 2009 р. було призупинено падіння показників промислового виробництва, обороту оптової торгівлі, вантажообороту (рис. 11).

За даними Міністерства економіки, за підсумками січня–червня падіння промислового виробництва становило 31,1% до відповідного періоду попереднього року, тоді як у січні–травні – 31,9%.

У червні у промисловому виробництві почалось поживлення, у цей період зростання становило 3,1%. Позитивну динаміку за червень показали всі основні види промислової діяльності: переробна промисловість (зростання обсягів виробництва на 3% на відміну від 2,4% у травні до квітня 2009 р.), добувна промисловість (2,3% на відміну від 1,7%) і виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (5,2% на відміну від 6,1%) [19].

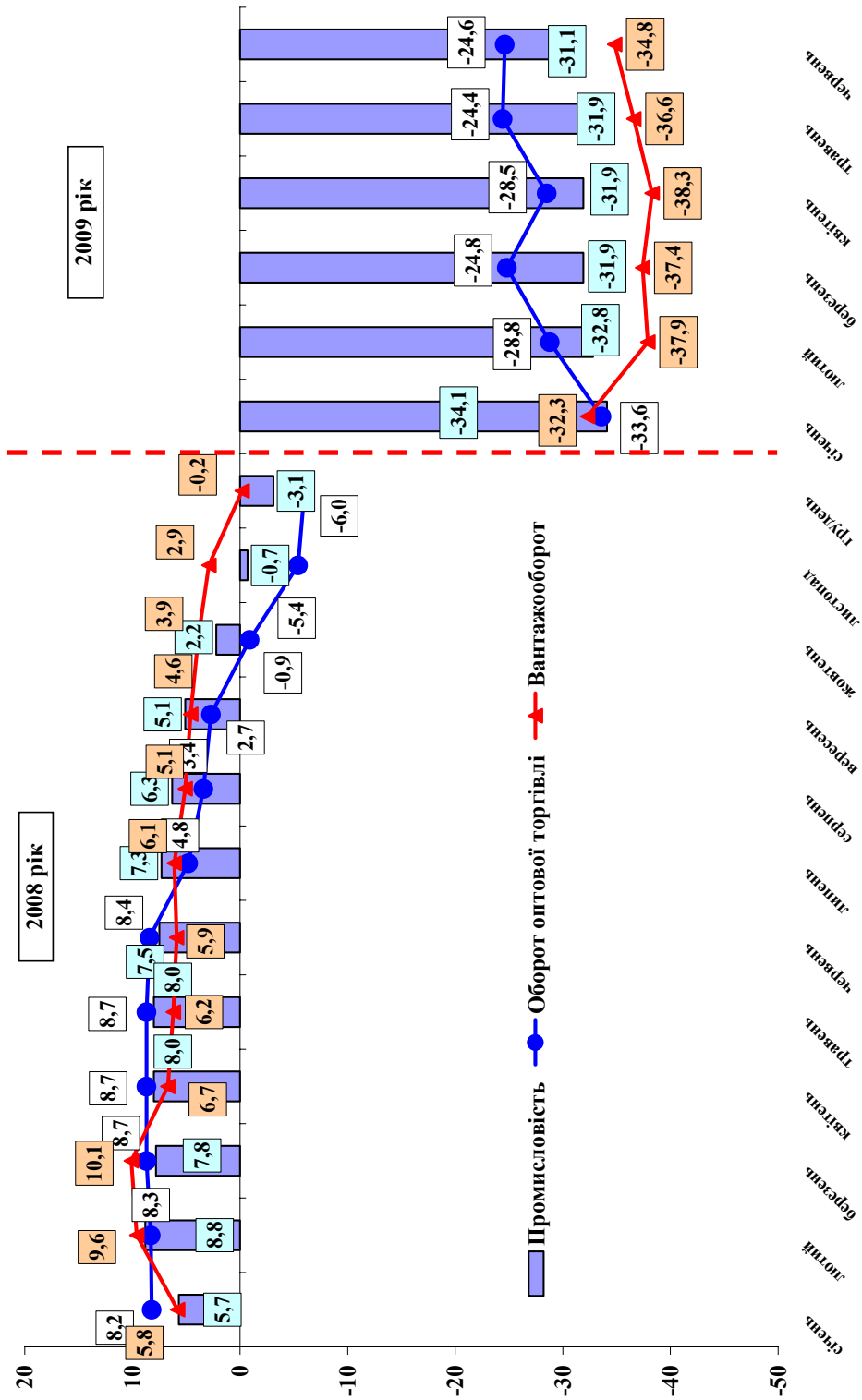

Рис. 11. Промислове виробництво, оборот оптової торгівлі, вантажооборот, кумулятивно, % до відповідного періоду попереднього року [19]

Поступове відновлення вітчизняного промислового виробництва та нарощування обсягів у сільському господарстві, стабілізація ситуації у фінансовій сфері, поширення процесів імпортозаміщення, скорочення негативного сальдо торгівлі товарами та послугами за 9 місяців 2009 р. (у 6,5 р. порівняно з 9 місяцями 2008 р.), а також виконання антикризових програм Уряду забезпечили Україні місце серед країн світу, глибина падіння в яких зменшується з кожним кварталом, таких як Франція, Італія, Німеччина, Словаччина (рис. 12).

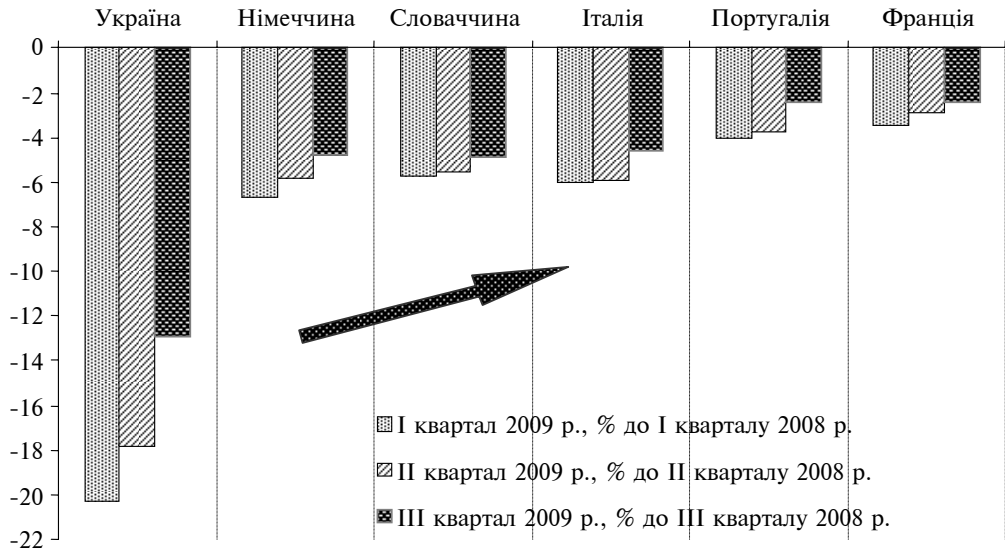

Рис. 12. Динаміка ВВП окремих країн світу, які покращили результати у III кварталі, % до відповідного періоду попереднього року [18]

Проте для багатьох країн, насамперед це стосується Естонії, Литви, США, Російської Федерації, Румунії, Австрії та ін., лише III квартал (після погіршення у II кварталі порівняно з I кварталом) став початком виходу із кризи (рис. 13).

У цілому за даними Євростату у III кварталі (порівняно з відповідним періодом попереднього року) ВВП ЄС-27 скоротився на 4,1% (на 4,9% у II кварталі), а щодо II кварталу (сезонно скоригований) – зріс на 0,2%, що також свідчить про поступовий вихід з рецесії, якому сприяла проведена економічна політика урядами європейських країн.

Саме в період поживлення економіки поступово формуються умови для початку підйому.

Під час підйому зростання економічних показників має не регулярний, а яскраво виражений і сталий характер, що надає такому зростанню нового якісного рівня.

Таким чином, поживлення й підйом – це дві ланки фази зростання, які мають однаковий вектор напрямку, але являють собою різні ступені названої фази. Перша з них підготовляє зростання, на другій воно реалізується. Головною ознакою й відмінною рисою зростання є інтенсивний розвиток економіки.

З виходом на фазу економічного буму показники залишаються високими, але перестають зростати, починається екстенсивне відтворення. Якийсь період часу така ситуація зберігається. При цьому загальний стан економічної ситуації залишається позитивним. Починається формування передумов кризи, що завершується поворотом до наступної фази, тобто початком спаду.

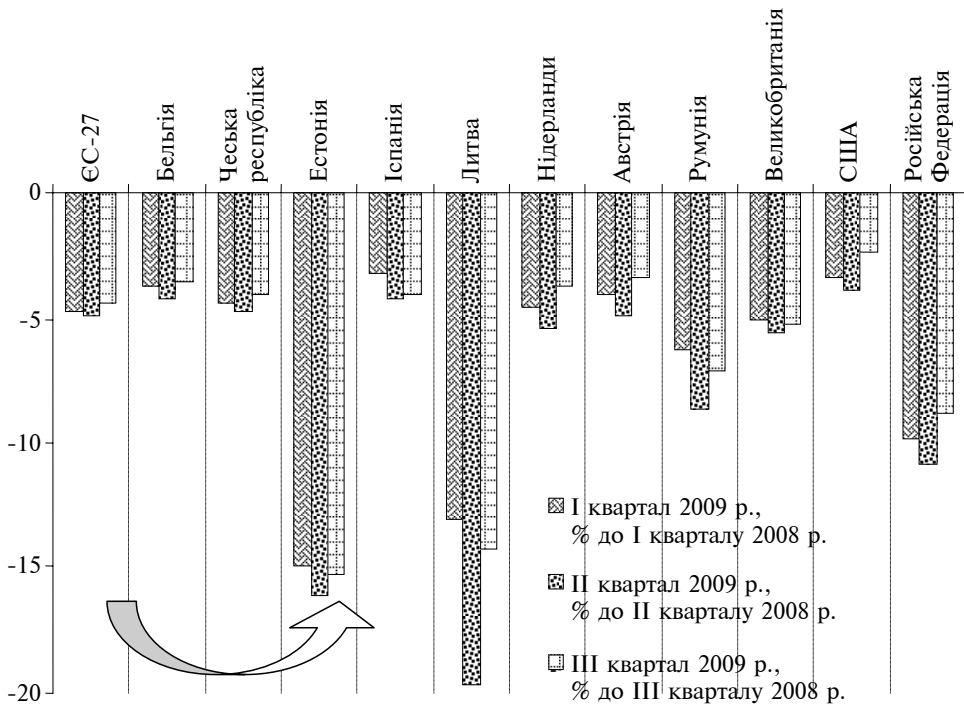

Рис. 13. Динаміка ВВП окремих країн світу, які покращили результати у III кварталі, % до відповідного періоду попереднього року [18]

Початок і кінець циклу знаходяться в точці зміни вектора руху економіки із знака «+» до знака «-», тобто на початку спаду, що розглядається як перша фаза нового циклу. Таким чином, подана модель дає чітку послідовну характеристику стадій, фаз та ланок економічного циклу.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що відкрита економіка України, під впливом інтенсифікації процесів інтернаціоналізації та інтеграції у світогосподарські зв'язки, на сьогодні є включеною в глобальний циклічний процес. Відповідно, її економічний розвиток здійснюється згідно з моделлю економічного циклу, що складається з двох стадій, чотирьох фаз і шести ланок. Наявність названих структурних елементів економічного циклу підтверджено результатами аналізу динаміки економічних показників за період 2004–2009 рр.

Проведений аналіз становить підґрунтя для подальшого дослідження проблеми циклічності процесу формування конкурентоспроможності національної економіки в глобальному конкурентному середовищі.

Список використаної літератури

1. Ерохіна Е.А. Стадии развития открытой экономики и циклы Н.Д. Кондратьева / Е.А. Ерохіна. – Томск: Водолей, 2001. – 181 с.
2. Осипов Ю.И. Переходы и катастрофы: опыт социально-экономического развития / Ю.И. Осипов, И.Н. Шургалина; под ред. Ю.М. Осипова, И.Н. Шургалиной. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 195 с.
3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег: пер. с англ. / Дж.М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. – 387 с.

4. Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю.В. Яковец. – М: Наука, 1999. – 506 с.
5. Беляев О.О. Політична економія: навч. посібник / О.О. Беляев, А.С. Бєло – К.: КНЕУ, 2001. – 328 с.
6. Wald A. Uber die eindeutige positive Losbarkeit der neuen Produktionsgleichungen / A. Wald // Ergebnisse eines mathematischen Koll, 1935. Н. 6. S. 12–20.
7. Яковец Ю.В. Цикличность как всеобщее свойство природы / Ю.В. Яковец, А.Г. Гамбурцев // Вест. РАН. – 1996, август. – Т. 66, № 8. – С. 730.
8. Shumpeter J.A. Business Cycles / J.A. Shumpeter – McGraw-Hill Book Co. N.Y., 1939. Vol. I.
9. Burns, Arthur F., Mitchell Wesley C. Measuring Business Cycles / Arthur F. Burns, Wesley C. Mitchell. – Published by NBER, NBER Book Series Studies in Business Cycles, 1946. – 590 p.
10. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.М. Кондратьев. – М: Экономика. – 1989. – 486 с.
11. Дементьева Е.В. Моделирование поведения объекта экономики с использованием экономических циклов / Е.В. Дементьева // <http://masters.donntu.edu.ua/2005/fvti/dementieva/diss/diss.htm>
12. Pring M.J. The All-season Investor: Successful Strategies for every stage in the Business Cycle / Martin J. Pring. – John Wiley and Sons, 1992. – 356 p.
13. Аналитическое агентство IndexInvest. Інформаційно-аналітичний сайт // <http://www.ledyah.org.ru/index.htm>
14. Палюра В. Все о финансовых рынках. Ч. 1. Рынок товаров и рынок облигаций // В. Палюра // Валютный спекулянт. – 2003. – № 8. – С. 34–37.
15. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – Т. 25, кн. 3, ч. 1. – 495 с.
16. Макроекономічний огляд III – 2009 р. (Листопад 2009) / НБУ. Департамент економічного аналізу і прогнозування // http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Inflation_report/MacroReview%20III-09.pdf
17. Місячний макроекономічний огляд / Міністерство економіки України. Департамент макроекономіки, 2009. – № 1 (38). – С. 1–8.
18. Місячний макроекономічний огляд / Міністерство економіки України. Департамент макроекономіки, 2009. – № 11 (48). – С. 1–9.
19. Місячний макроекономічний огляд / Міністерство економіки України. Департамент макроекономіки, 2009. – № 7 (44). – С. 1–7.

Надійшло до редакції 2.02.2010.